

М. С. Лисенко

*Харків, Харківський національний університет
міського господарства ім. О. М. Бекетова*

ЖІНОЧА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ОСВІТА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (В КІНЦІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ)

В Російській імперії жіноча професійна освіта набула свого розвитку відносно пізно. В аграрній країні необхідність жіночої сільськогосподарської освіти усвідомлювалась громадськістю і суспільними інститутами повільніше, ніж, наприклад, жіноча медична освіта або вищі жіночі курси. Різноступенева сільськогосподарська освітня система в Російській імперії існувала з ХІХ ст. Вона поділялася на нижчі, середні, а згодом і вищі сільськогосподарські навчальні заклади. Однак всі вони без винятку були чоловічими. На рубежі ХІХ – ХХ ст. суспільством поступово оволодівала ідея необхідності заснування жіночих сільськогосподарських закладів. Ця мережа створювалася повільно, переважно за рахунок громадських і приватних, а не державних коштів, за ініціативою знизу.

Першою ланкою системи, що давала освіту дівчатам, були сільські школи. У звітах вчителів народних шкіл Харківської губернії до земства знаходимо цікаву інформацію. Аналізуючи відповіді вчителів на анкети доходимо висновку, що пересічно у Харківській губернії дівчата становили від 1/4 до 1/6 учнів сільських шкіл¹. Показники випуску дівчат з цих шкіл були ще нижчими. Причини відрахування з сільських шкіл для дівчат та хлопців відрізнялися. Так, хлопців відраховували за пропуски занять, хуліганство, погану успішність. А дівчат завжди забирали батьки, щоб вони доглядали за молодшими братами і сестрами, займалися домашнім господарством або віддавали своїх дочок на заробітки. Вчителі за розпорядженням земств проводили з селянами співбесіди на різні теми, у тому числі про навчання дівчат. Селяни по-різному висловлювали свою думку з цього приводу. Вважали за непотрібне вчитися дівчатам ті селяни, які не мали дочок.

Розповсюдженню сільськогосподарських знань, як основи технічного прогресу, допомагало Товариство сприяння жіночій сільськогосподарській освіті, що виникло у 1899 р. Воно видавало збірник, у якому висвітлювалися питання жіночої сільськогосподарської освіти в Російській імперії та закордоном. Членами товариства були у 1899 р. – 263 особи, у 1905 р. – 420 осіб.² Це дуже мало, якщо брати за увагу аграрний характер країни. Центральні відділення товариства працювали в Петербурзі і Москві. Товариство мало три місцеві філії у Харкові, Києві та Саратові. Діяльність товариства була дещо однобокою, бо головним її напрямом стала організація

¹ Державний архів Харківської області. Ф.304. Харківське губернське земство. оп.1. спр. 59 арк.18

² Южнорусская сельскохозяйственная газета.- 1906.- № 34/35.- С.4

навчальних курсів. Сучасники розуміли цю ваду, але не могли її подолати через брак коштів.

Спочатку сільськогосподарські курси не мали постійного місцезнаходження, а розташовувались при чоловічих навчальних закладах. Наприклад, у Москві з 1900 р., Харкові – з 1901 р., Саратові – з 1902 р., Києві – з 1903 р. Перші стаціонарні жіночі сільськогосподарські курси були засновані у Петербурзі у 1904 р. З 1900 р. по 1905 р. на всіх курсах були здійснені випуски у загальній кількості 289 осіб.¹ Цифра ця невелика, але у подальшому випускниці сільськогосподарських курсів проводили активну роботу. Звіти про неї друкувалися у збірнику «Сообщения по сельскохозяйственной практике» (у середньому вісім доповідей на рік). Засновники навчальних закладів розуміли, що їх потрібно «прикріпити» до певної місцевості, тому що кожний сільськогосподарський район має свою специфіку.

Особливу сторінку в цій темі займає Харківське товариство сприяння жіночій сільськогосподарській освіті. Його головою була жінка – О.М.Гордієнко, дворянка за походженням. З 1900 р. по 1902 р. товариство займалося питанням відкриття у Харківській губернії нижчої сільськогосподарської жіночої школи. Кошти і помешкання для школи були знайдені за рахунок меценатів у с. Ракітному Валківського повіту².

У школу приймали дівчат з 17 років. Навчальний заклад мав за свою мету дати ученицям такі знання: догляд за свійськими тваринами і птахами, збирання, зберігання і обробка продуктів; домоводство, враховуючи всі домашні роботи і жіноче рукоділля; догляд за городом, ягідником, садом; ведення фінансових книг з домашнього господарства. Жінки-засновники школи підкреслювали практичний характер навчання. Випускниці школи у майбутньому могли працювати не тільки у своєму господарстві, а і економами у маєтках, служницями у багатих родинах у містах тощо. Крім того, товариство і школа сприяли підйому сільського господарства регіону, збільшенню прибутків домогосподарств, збуту продукції – джерелу додаткового заробітку, покращенню харчування та більш високій оплаті жіночої праці.

Школа була розрахована спочатку на 35 учениць. Серед них 10 казенних стипендіаток (з оплатою за кожен по 120 крб. на рік за повне утримання та навчання). 20 місць віддавали у розпорядження Харківського губернського земства. Воно призначало на навчання своїх стипендіаток. 5 учениць були «своєкошті» за плату 150 крб. на рік.

Навчання продовжувалось два роки. Воно велось переважно практично. Всі роботи виконувалися в господарстві школи під наглядом виховательок. В школу запрошувалися і її відвідували практиканти. Пізніше школа отримала від

¹ Державний архів Харківської області. Ф.237. Харківське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості. оп.1. спр.280 арк.34

² Южнорусская сельскохозяйственная газета.- 1902.- № 51/52.- С.8.

Міністерства землеробства субсидію на 12 років. Фактично жіноча нижча сільськогосподарська школа існувала до I Світової війни¹.

Окремим типом жіночої сільськогосподарської освіти були тимчасові курси. Перші такі курси були створені у Петербурзі у 1902 р. в Імператорському ботанічному саду. Вони мали 4 відділення: садівництво і городництво, молочне господарство, птахівництво і бджільництво. Курси працювали з травня до кінця серпня. На курси приймали жінок не молодше 17 років, переважно тих, що вже мали середню освіту. На перших курсах навчалося 40 слухачок. Плата за навчання була наступною: за всі чотири відділення 25 крб., за перші два по 10 крб. за кожний, за відділення птахівництва або бджільництва по 5 крб. за кожний. Слухачок курсів забезпечували на час навчання житлом (за помірну, як для столиці, плату). Для зарахування на курси від жінок потребували свідоцтво про освіту та поліцейську довідку про благонадійність. Слухачки навчалися з великим задоволенням та зацікавленістю.

В Харкові сільськогосподарські курси працювали при університеті з 1902р. Курси функціонували ввечері з 6 по 9 години. Заняття проводили професори університету і ветеринарного інституту, а також відомі діячі в галузі сільського господарства. Для навчання використовувались аудиторії як університету, так і ветеринарного інституту. На курсах читались загальні предмети: фізіологія, зоогігієна, землеробство, зоотехніка, конярство і т. ін. За піврічний курс плата складала 6 крб., а за окремі предмети по 2 крб. Харківське товариство сприяння жіночій сільськогосподарській освіті щороку передавало на ці курси по 500 крб. Мешканці Харкова, що закінчували ці курси ,надалі влаштувалися працювати у багаті родини.

На початку XX ст. харківською громадськістю робилися спроби заснувати сільськогосподарський інститут, у тому числі і жіночий. Частково ця задача була вирішена вже під час I Світової війни, коли до Харкова був переведений Ново - Олександрівський сільськогосподарський навчальний заклад.

Таким чином, жіноча сільськогосподарська освіта наприкінці XIX – на початку XX ст. отримала певний розвиток. Ініціаторами її заснування стали приватні особи, земства, громадськість. Не було створено вищої сільськогосподарської жіночої освіти. Однак нижчі школи та сільськогосподарські курси принесли користь та підготували певну кількість слухачів. Це сприяло покращенню сільського господарства регіонів, збільшувало прибутки від домогосподарств та оплату жіночої праці, надавало жінкам освіту і можливість розкривати свої здібності.

¹Южнорусская сельскохозяйственная газета.- 1902.- № 51/52.- С.9